

ЦІННЕ ДОСЛІДЖЕННЯ У ФРАНКОЛОГІЇ

Нахлік Є. Віражі Франкового духу: Світогляд. Ідеологія. Література / Є. Нахлік, Національна академія наук України, Інститут Івана Франка. – К.: *Наук. думка*, 2019. – 638 (1) с.: 16 с. іл. (Проект «Наукова книга»).

Один із підрозділів цієї справді цінної наукової книжки про І. Франка автор назвав «Від соціалістичного федералізму до національного державництва», що доволі повно відображає сутність більшої частини монографії. Саме ідеологія і світогляд геніального мислителя через призму його літературних, наукових та публіцистичних текстів, а також епістолярію, мемуарів і спогадів сучасників Франка, справжнього «огрому» історичних і літературознавчих матеріалів, часто архівних чи маловідомих, стали предметом дослідження для Євгена Нахліка. Органічну еволюцію поглядів і принципів, сукупність переконань «цілого» І. Франка у розвитку розглянуто дуже переконливо шляхом поступового аналізу і синтезу світоглядних принципів та суспільно-політичних ідеалів, через скрупульозне діахронне препарування його «віражів духу». На презентації книжки під час цьогорічного Форуму видавців у Львові багато часу забрало обговорення власне її назви, однак це слово, що означає рух по кривій із нахилом до середини траєкторії напрямку переміщення чи ходу, дуже точно відображає мотто, первообраз монографії – примат національної ідеї у третьому, вершинному етапі Франкового еволюційного поступу. Саме тоді утвердився «третій» Франко, коли у середині 1890-х років відбувався перехід од позитивізму до модернізму в українському письменстві і мистецтві загалом, тому зміни у світогляді письменника були і в ідеологічному плані (послаблення соціальних первнів та посилення національних), і в художньому (використання модерністського інструментарію). Безперечно, провідним у книжці є принцип історизму, що повсякчас підкреслює франкознавець, наголошуючи на важливості місця, часу і контексту для інтерпретації Франкових висловлювань і публікацій. Є. Нахлік у масивній передмові обґрунтував власну оригі-

нальну схему періодизації світоглядної і творчої еволюції мислителя на основі внутрішніх, духових змін його особистості, що дало змогу виявити чотири різних І. Франка на ста сторінках першого розділу книжки «Етапи Франкової еволюції». Від «шкільного класицизму» та «запізнілого романтизму» через «перехід за університетських років од русофільства через мовне народовство до соціалізму» викристалізувався власний оригінальний і вершинний світогляд «третього» Франка, для якого визначальним стала зміна пріоритетів у співвідношенні соціального і національного, вибір примату національної ідеї української державності замість соціалістичної доктрини. І, звісно, «кризовий, в умовах психічної та психоматичної недуги», четвертий етап.

Скрупульозний розбір «віражів духу», шляху до національної соціал-демократії не тільки нашого найвідомішого тогочасного діяча, а й широкий контекст українського та загальноєвропейського національного та соціального руху кінця ХІХ – початку ХХ ст., екстраполяція історичних ідей та уроків на сьогоднішній день дуже цікаві та корисні. Для зацікавленого читача дозволю процитувати закінчення підрозділу «Іван Франко і російська інвазія» із розділу «Людинолюбство і суспільство: артикуляція

проблеми у Франковій творчості»: «Дехто каже, що українці щойно тепер пізнали справжню ціну так званому братньому російському народові. Проте Франко, перед ним Шевченко і Куліш уже давно розкривали очі на великодержавницьку, шовіністичну сутність (поза нечисленними винятками) російської суспільності. Думка геніального І. Франка й сьогодні допомагає нам глибше збагнути історичні вияви, тяглість і стійку закоріненість завойовницького первня у російській ментальності й мобілізуватися на боротьбу проти московського агресора» (с. 558). Загалом-то у книжці практично відсутній пафос і патетика, що є сталою й характерною ознакою справді наукового авторського стилю і манери дослідження та викладу проблеми Є. Нахліка і дає змогу говорити про «франківський» підхід, Франкову методологію комунікації з читачем, адже класик не толерував «цвітостого», «вічевого» та трибунного наукового діалогу. Отож, варто наголосити на тому, що висновки й умовиводи у книжці постають із наукового стереометричного аналізу й осмислення без перебільшення тисяч Франкових текстів, дуже часто маловідомих чи лише недавно повернутих у науковий обіг. Звісно, франкознавець із пієтетом та емпатією досліджує творчість і життєдолю справді «великого» Франка, однак суперлятивні судження й оцінки окремих текстів («Шедевром осмислення духового й душевного буття людини, діалектики й метафізики її долі у зв'язках з соціумом і трансцендентом стало оповідання «Як Юра Шикманюк брів Черемош» (1903)» (с. 529)) не є голословними чи декларативними, а підтверджені справді глибоким літературознавчим аналізом та широкими зіставними паралелями ерудованого компаративіста.

Ще одною важливою «ціхою», домінантою монографії Є. Нахліка є

наскрізна теза про Франків шлях до релігійної реініціації, «новонавернення» через ранню традиційну релігійність, засадничий атеїзм на основі історичної, філософської та природничої критики на другому і третьому етапі, до «досить умовного» (с. 615), але сприйняття християнської релігії у пізнього Франка. Дуже драстичну і делікатну проблему відродження християнського світорозуміння у письменника розглянуто упродовж всієї книжки через, як зазначає дослідник, три групи письмових свідчень про духово-світоглядну еволюцію мислителя: 1) свідчення у художніх творах; 2) фактаж у науковому та епістолярному дискурсі; 3) спогади (або й «вигад!» – В. М.) мемуаристів. Про важливість цієї проблематики для Є. Нахліка говорить те, що монографію завершує короткий, але дуже характеристичний розділ – «Підсумкові уваги. Духова еволюція Івана Франка» (с. 610–615). Звісно, що цікавим у цьому ракурсі для загальноукраїнського читача також буде скрупульозний і максимально науково об'єктивний зразок франкознавчої біографістики – «На перехресті стежок Івана Франка й митрополита Андрея Шептицького 1913 року» (с. 577–599).

Зважаючи на цільову аудиторію літературознавчо-методичного журналу, із приємністю відзначу, що педагогічна франкознавча тематика присутня в монографії. Йдеться хоч би про підрозділ «Вам честь, молодії алюмни брати, що встали за правду так сміло!» Іван Франко про студентську солідарність» (с. 446–453), де проаналізовано маловідомий текст поета про громадянську активність і солідарність семінаристів в обстоюванні власної гідності та обороні переслідуваного адміністрацією товариша. Фактологічно цікавим є підрозділ «Хроніка Франкової участі у II Всеукраїнському студентському з'їзді (1913)» (с. 600–609). До слова, доречно тут для читачів «Дивослова» прорекламувати попередню книжку дослідника, в якій вичерпно проаналізовано всі «віражі», «піруети»,

«траєкторії» і «спіралі» суспільного, національного життя у Львові часу кандидування І. Франка на викладацьку педагогічну працю, монографію Є. Нахліка «Перипетії з приват-доцентурою Івана Франка у Львівському та Чернівецькому університетах» (2018).

Гене́за Франкових творів із соборницькою і державницькою тематикою, спільні мотиви поезії І. Франка і Т. Шевченка, перегуки та інтерпретації з текстами Лесі Українки, В. Симоненка, відгомони лірики польських романтиків – ці та інші естетичні, компаративістичні й ідеологічні тематичні пласти та франкознавча біографістика оригінально простудійовані у цінній монографії Є. Нахліка, яка стане етапною і знаковою у франкознавстві. У цих звичних і шаблонних словах на завершення рецензії зумисне повторюю з певним сарказмом і без сатисфакції словосполучення «цінна книжка», адже чи не вперше пишу про «позичене» на якийсь час видання, яке треба віддати. Вже без іронії, але з глибоким цинізмом можна було би написати, що ця коштовна (далеко понад тисячу гривень!) монографія мала би бути «у кожного франкознавця і вчителя української літератури, у всіх, хто зацікавлений у глибшому пізнанні Франкового феномена та його доби». Однак утримаюсь, бо наклад у дві сотні примірників не дає змоги говорити навіть про кожну наукову бібліотеку, не кажучи про школи! До честі автора зазначу, що багато досліджуваних франкознавчих проблем було актуалізовано та оприлюднено на сторінках доступних широкому загалу періодичних видань, зокрема інтернетових. Йдеться передовсім про «Збруч», де у франкології Є. Нахлікові немає рівних. Принаймні кількісно, адже за останні роки дослідник опублікував на сторінках української інтернет-газети понад 40 франкознавчих статей.

Завершуючи зразу після Покрови короткий відгук, не можу не згадати поруч із пошанівком Дня захисника України та Дня українського коза-

цтва те свято, що його влаштувала футбольна збірна нашої країни. Є. Нахлік почасти приємно здивував у цій книжці й емоційними та незвичайними зіставними паралелями та «спортивними» аналогіями: «Франка з його різноманітними талантами, подиву гідною працьовитістю і неймовірною продуктивністю стало не тільки на рідну, а й на кілька сусідніх націй. Він був наче тим сучасним висококласним футболістом, який грає за клубні команди різних країн, але за національну збірну виступає одну – рідну» (с. 511). Зразу ж спадає на думку відомий факт Франкової оцінки лекторської майстерності свого університетського вчителя Омеляна Огоновського. Критикуючи «бібліографічно-хронологічну методу» читання навчального курсу літератури у Львівському університеті, Франко-студент натомість схвально відзначив «спосібність іронізування» професора у «клопітних» ситуаціях. На лекції з історії української літератури О. Огоновський, за словами І. Франка, «...віддавши що слід його віршам (Івана Гушалевича, 1848–49 рр. – В. М.), <...> оповідає далі: “В тім а тім році Гушалеви́ч написав також дві мелодрами: “Підгіряни” і “Сільські пленіпотенти”. І уриває. Хвилева мовчанка. Очі всіх слухачів звертаються на професора. Лице професора обливає (як звичайно в таких разях) краска, потім він звільна підносить руку і звільна, голосом глибокого переконання додає: “Прошу! Музи́ка, котру до сих штук написав Вербицький, є дуже хороша!” І ані слова більше, а слухачі, очевидно, зрозуміли, як судить професор про вартість тих штук. Жаль, що в друкованій “Історії літератури” не подибуємо таких класичних оборотів!» Маю трохи жалю, що і в друкованих «Віражах Франкового духу» Є. Нахліка подибуємо мало таких класичних оборотів!

Володимир МИКИТЮК,
доцент кафедри української
літератури ім. М. Возняка
Львівського національного
університету ім. Івана Франка